

Metaforen in Conversatie

Introductie

Wanneer mensen met elkaar praten, proberen ze via allerlei talige (en niet-talige) elementen hun boodschap over te brengen. Het gebruik van metaforen is één van die elementen. Hoewel metaforiek vaak wordt geassocieerd met tekstsoorten die zich laten kenmerken door complex taalgebruik, creativiteit, diepgang en retorische toepassingen—zoals literatuur, poëzie, toespraken of lezingen—, vormen metaforen ook een vast element binnen ons dagelijkse taalgebruik en worden ze breed toegepast in verschillende vormen en contexten. Het soort metafoor varieert van uitvoerige analogieën tot een enkel woord, en van kersverse vergelijkingen tot conventionele uitdrukkingen. Binnen de cognitieve linguïstiek heerst al tijden de opvatting dat metaforen eerder een ‘gewoonte’ dan een ‘uitzondering’ vormen binnen onze manier van denken (Lakoff & Johnson 1980). De manier waarop metaforen daadwerkelijk worden toegepast en functioneren in teksten is echter een vrij recente aanvulling op de onderzoeksagenda. De toegepaste taalkunde richt zich in toenemende mate op het verzamelen van authentieke metaforen en hun functie in context. Dit proefschrift biedt een kwantitatieve en empirische blik op de manier waarop metaforen in spontane, dagelijkse, Engelse conversaties worden gebruikt en hoe dit verschilt van het gebruik van metaforen in geschreven Engelse teksten.

De metaforen die gevonden zijn in de symbolische structuur (oftewel het taalgebruik) van conversaties zijn geanalyseerd vanuit een taalkundig, conceptueel en communicatief perspectief. Daarbij is gekeken naar de hoeveelheid, distributie, vorm, variatie en communicatieve functie van metaforen in een corpus van alledaagse conversaties en is een vergelijking gemaakt met academische teksten, nieuwsteksten en fictie. Naast dit corpusonderzoek legt een experimenteel onderzoek de nadruk op het multimodale karakter van conversaties, waarbij intonatie een effect kan hebben op de manier waarop metaforen worden begrepen en geïnterpreteerd. Het proefschrift laat zien hoe interdisciplinair, corpusgebaseerd en comparatief metafooronderzoek kan leiden tot nieuwe, valide, registerspecifieke inzichten. Daarnaast wordt in het proefschrift een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de verschillende niveaus waarop metaforen kunnen worden bestudeerd en wordt de noodzaak benadrukt van een expliciete methodologie voor metafooranalyse.

Het vergelijken van metafoorgebruik in verschillende registers

In de Introductie en Hoofdstuk 1 worden de voornaamste ontwikkelingen van de afgelopen dertig jaar in metafooronderzoek beschreven. Metaforen werden een tijdlang beschouwd als overbodige en afwijkende taaluitingen die vooral artistieke en persuasieve doeleinden dienden binnen de literatuur en de retorica. Dit veranderde met de ‘cognitieve wending’ die vooral werd gemarkeerd door het boek *Metaphors we live by* van Lakoff en Johnson (1980). Het beeld van metaforen transformeerde van een uitzonderlijk, talig fenomeen naar een essentieel element binnen ons denken en doen. De Conceptuele of Cognitieve Metafoor Theorie (CMT) stelde dat metaforen onmisbaar zijn voor ons abstracte denken. In plaats van te kijken naar opvallende metaforen binnen de taal, concentreerde het nieuwe metafooronderzoek zich op veel voorkomende metaforen die het resultaat zouden zijn van conceptuele metaforen: zo zou ‘Ik heb nog een lange weg te gaan’ een uitdrukking zijn van de conceptuele metafoor HET LEVEN IS EEN REIS. Veel wetenschappers binnen de cognitieve en toegepaste linguïstiek zagen deze verschuiving als een veelbelovend alternatief voor de beperkte definitie van metaforiek als een louter talig fenomeen.

Desalniettemin hebben discoursanalisten en psycholinguïsten CMT op verschillende punten bekritiseerd. Psychologen twijfelen of metaforen inderdaad als vergelijkingen worden verwerkt in ons denken en betogen dat alleen experimenteel en neurologisch onderzoek hier uitsluitsel over kan geven; taaluitingen alleen leveren onvoldoende bewijs (Gibbs 1994, 1996, 1999, 2006; Keysar et al. 2000; Murphy 1996, 1997; Steen 1994, 2007; Tomasello 1999, 2003). Discoursanalisten en toegepast taalkundigen betreuren dat CMT metaforisch taalgebruik voornamelijk generaliseert tot algemene conceptuele metaforen in plaats van de aandacht te richten op gebruik in context. Daarnaast zijn de conceptuele metaforen vaak gebaseerd op zelfverzonnen voorbeelden in plaats van authentieke taaluitingen. Liever zouden deze onderzoekers de specifieke vormen, functies en patronen van metafoorgebruik binnen verschillende sociale contexten bestuderen om erachter te komen hoe metaforen daadwerkelijk functioneren (zie Cameron & Low 1999; Gibbs 2008; Low et al. 2010; Semino 2008; Zinken & Musolff 2009).

Inmiddels zijn discoursanalisten en toegepast taalkundigen begonnen aan precieze beschrijvingen van de taalkundige vormen, conceptuele structuren en communicatieve functies van metaforen in dagelijks taalgebruik, waaronder conversaties (e.g. Cameron 2007a, 2008a, 2008b; Carter 2004). Van deze studies wordt een kort overzicht geboden in Hoofdstuk 2. Tot dusver heeft toegepast taalkundig onderzoek al heel wat opgeleverd als het gaat om vormen en functies van metaforen. Men moet zich echter afvragen of de beschrijvingen daadwerkelijk karakteristiek zijn voor conversaties. Verschillende studies rapporteren tegenstrijdige resultaten. Dit kan wellicht worden verklaard door de verschillende conversatietypes die werden bestudeerd. Nog belangrijker is echter dat het gebruik van verschillende identificatiemethodes, of zelfs de afwezigheid van een expliciete

methode (Carter 2004), het moeilijk maakt resultaten te interpreteren. Daarnaast is het moeilijk te zeggen of het gevonden metafoorgebruik specifiek is voor conversaties of voor metafoorgebruik in het algemeen wanneer men niet in staat is resultaten te vergelijken met die van andere registers. Wat dan ook ontbreekt om tot een goede beschrijving van metafoorgebruik in conversaties te komen is een expliciete, betrouwbare methode voor metafooridentificatie en voldoende vergelijkingsmateriaal.

Dit proefschrift is bedoeld als een eerste stap in de juiste richting om een dergelijk gemis te corrigeren. Het gaat uit van de gedachte dat we alleen in vergelijking met andere registers de taalkundige kenmerken van een register kunnen ontdekken (Biber & Conrad 2001: 176). Het biedt een beschrijving van het gebruik van metaforen in conversaties in termen van distributie, lexico-grammatica (woordklasse en directheid van het taalgebruik) en conceptuele domeinen en vergelijkt dit gebruik met dat van drie geschreven registers: fictie, nieuwsteksten, en academische teksten. Deze geschreven registers zijn alle drie apart in een proefschrift behandeld door collega-onderzoekers binnen het project 'Metaphor in Discourse' (oftewel 'Metaforen in dagelijks taalgebruik') (zie Dorst 2011, Krennmayr 2011 en Herrmann, in voorbereiding). Met de bestudering van een corpus van 190,000 woorden, waarvan 48,000 woorden afkomstig zijn uit 24 spontane conversaties, levert het onderzoek een substantiële bijdrage aan bestaand onderzoek. In plaats van een kwalitatieve analyse van slechts een paar metaforen, biedt het een kwantitatieve benadering van alle metaforen in een relatief groot corpus van conversaties waarbij vorm en functie worden vergeleken met die van metaforen in andere registers.

Metafooranalyse vanuit talig en conceptueel perspectief

Essentieel voor de systematische beschrijving van metafoorgebruik in spontane conversaties is een expliciete en betrouwbare methode voor het identificeren van metaforen in de symbolische structuur (het taalgebruik) van teksten. Deze methode wordt uitgebreid beschreven in Hoofdstuk 3 en Hoofdstuk 4. De weinige bestaande comparatieve metafooranalyses van verschillende soorten taalgebruik (Charteris-Black 2004; Goatly 1997; Kövecses 2005, 2009; Skorczynska & Deignan 2006) ontberen een dergelijke aanpak. Deze studies gebruiken veelal geen duidelijke methode voor metafooranalyse of zijn gebaseerd op voorgeselecteerde items waardoor de betrouwbaarheid van de analyses twijfelachtig is. Betrouwbaarheid is echter steeds belangrijker als corpuslinguïstisch onderzoek een serieuze bijdrage wil leveren aan interdisciplinair onderzoek (cf. Deignan 2005). Daarnaast richtten eerdere studies zich voornamelijk op de analyse van conceptuele metaforen in plaats van talige metaforen. Een dergelijke analyse brengt verschillende moeilijkheden met zich mee, zoals het bepalen van het juiste bron-/doeldomein (behoort de metaforische uitdrukking 'Ik *verdedig* mijn standpunt' bijvoorbeeld tot ARGUMENTATIE IS OORLOG of ARGUMENTATIE IS EEN SPEL; zie Deignan

2005; Jackendoff & Aaron 1991; Ritchie 2003, 2004; Semino et al. 2004; Steen 2007; Vervaeke & Kennedy 1996, 2004; Wallington 2010).

Voor de analyse van onze dataset zijn we uitgegaan van de Metafoor Identificatie Procedure (MIP) die is ontwikkeld door de Pragglejazz Group (2007). Deze methode analyseert metaforen op talig niveau (in plaats van conceptueel niveau) en behaalde eerder positieve resultaten wat betreft betrouwbaarheid. We ontwikkelden MIP verder tot MIPVU om tegemoet te komen aan de verschillende discours-specifieke problemen die we in onze dataset tegenkwamen. Hierbij werden richtlijnen ontwikkeld voor het afbakenen van lexicale eenheden en het bepalen van de basisbetekenis van een woord en de betekenis van woorden in context. Daarvoor werden twee corpusgebaseerde woordenboeken ingezet (Macmillan en Longman). Omdat MIP ontwikkeld is voor de identificatie van indirecte metaforen (dat wil zeggen, woorden die in hun indirecte, metaforische betekenis gebruikt zijn, zoals *verdedig* in 'ik *verdedig* mijn standpunt'), werd MIPVU verrijkt met de analyse van directe metaforen (dat wil zeggen, metaforen die in de taal worden uitgedrukt als niet-letterlijke vergelijkingen, zoals 'hij eet *als een varken*'). Daarnaast werden impliciete metaforen toegevoegd (dat zijn metaforen die worden uitgedrukt via ellipsis of substitutie, zoals wanneer het persoonlijk voornaamwoord 'het' verwijst naar een eerder gebruikte metaforische referent). Ook werden zogenaamde 'Mflags' (oftewel woorden die metaforiek signaleren, zoals *als* in 'hij eet als een varken') aan de annotatie toegevoegd. Dit maakte het mogelijk om alle metafoortypes op te nemen in de analyse en een nog beter beeld te krijgen van de verschillen in gebruik tussen de registers.

Omdat in MIPVU naast metaforisch gebruikte taal (indirecte metaforen) ook niet-metaforische taal (directe metaforen en Mflags) was opgenomen als mogelijke uitdrukking van onderliggende metaforische ideeën, werden de verschillende metafoortypes aangeduid met de overkoepelende term 'metaphor-related word' (MRW) oftewel 'metafoorgerelateerde woord'. Daarnaast voegden we een aparte categorie van grensgevallen toe ('WIDLII'). Het resultaat was een onderscheid tussen niet-metafoorgerelateerde, duidelijk metafoorgerelateerde en mogelijk metafoor-gerelateerde woorden en een onderscheid tussen directe, indirecte en impliciete talige metaforen en metafoor-sigtaalwoorden. De precieze richtlijnen van MIPVU worden in Hoofdstuk 3 beschreven.

Net als MIP, heeft MIPVU steeds betrouwbare resultaten gescoord. Dit is gemeten met een aantal betrouwbaarheidstoetsen die in Hoofdstuk 4 worden gerapporteerd. Hoewel alle registers goed scoorden, is het wel zo dat de metafooridentificatie het moeilijkst bleek voor spontane conversaties. Hoofdstuk 4 beschrijft de moeilijkheden voor MIPVU-analyse van conversaties, waaronder het begrijpen van de betekenis van lexicale eenheden in context, bijvoorbeeld omdat conversatiebeurten onduidelijk waren of onafgemaakt bleven. Ook bleek het lastig om onderscheid te maken tussen metaforiek en metonymie. Probleemgevallen werden altijd besproken met collega-onderzoekers in het omvattende project voordat de annotaties definitief werden gemaakt. Daarnaast werd de consistentie van de annotaties gecontroleerd in een ronde van 'troubleshooting' of

‘probleemoplossing’. MIPVU biedt daarmee een empirische basis voor de corpuslinguïstische analyse die de kern vormt van dit proefschrift en kan dienen als een expliciete en praktische methode voor metafooranalyse in toekomstige studies.

In plaats van het bestuderen van talige metaforen, concentreren veel metaforenstudies zich op conceptuele metaforen. Terugkerende vergelijkingen tussen domeinen kunnen systematische patronen onthullen die een mogelijke afspiegeling zijn van de manier waarop mensen abstracte begrippen, zoals het leven, ervaren. Een veel gebruikt voorbeeld is de conceptuele metafoor HET LEVEN IS EEN REIS. We omschrijven ons leven en gebeurtenissen daarbinnen bijvoorbeeld vaak alsof we een ‘pad’ bewandelen, met een specifiek doel of bestemming en medereizigers. Het is echter niet eenvoudig om conceptuele metaforen af te leiden van metafoor-gerelateerde woorden (zie Deignan 2005; Jackendoff & Aaron 1991; Ritchie 2003, 2004; Semino et al. 2004; Steen 2007; Vervaeke & Kennedy 1996, 2004; Wallington 2010). Een van de grootste uitdagingen is om dit op een systematische en betrouwbare manier te doen. Sommige taalkundigen zijn begonnen met het ontwerpen van expliciete methods, zoals metafoorgeleide taalgebruiksanalyses (Cameron & Maslen 2010) en Steens methode in ‘vijf stappen’ (1999, 2007, 2009). Een recente toevoeging is een methode voor semantische annotatie, Wmatrix (Rayson 2008). De methode voorziet woorden in een tekst automatisch van toepasselijke semantische domeinen die de verschillende betekenissen van een woord aanduiden. Deze domeinen komen mogelijk overeen met de bron- en doeldomeinen die gebruikt worden om te bepalen of een woord metaforisch gebruikt is of niet (Koller et al. 2007; Semino et al. 2009). Hoofdstuk 6 onderzoekt de mogelijkheden van Wmatrix als een geautomatiseerd alternatief voor MIPVU, maar ook als een manier om metaforen af te leiden uit conceptuele structuren: in plaats van eerst naar de taal te kijken, zijn de semantische domeinen nu het uitgangspunt om metaforische taal te vinden (Koller 2004). Verder wordt de waarde van metafooranalyse via Wmatrix beschreven voor een vergelijking tussen registers.

Een driedimensionele benadering van metaforen: een mogelijke verbinding tussen symbolisch en psycholinguïstisch onderzoek

In de Introductie en Hoofdstuk 1 wordt Steens (2008, 2011) driedimensionele model voor metaforiek in taal, denken en communicatie geïntroduceerd als het kader voor dit proefschrift. Steens model bouwt een brug tussen discours-gebaseerde metaforenstudies die vorm en functie bestuderen en psychologische studies waarin het verwerken van metaforen centraal staat. In antwoord op de Cognitieve Metafoor Theorie richt steeds meer psycholinguïstisch onderzoek zich op de manier waarop metaforen worden verwerkt (Bowdle & Gentner 2005; Gentner & Bowdle 2008; Giora 2003, 2008). Een belangrijke conclusie uit dit onderzoek is dat metaforen niet per definitie als metaforen (dus via een vergelijking), maar ook wel via categorisatie of lexicale desambiguering worden

begrepen. Bowdle and Gentner stellen in hun ‘Career of Metaphor’ theorie dat dit kan liggen aan de conventionaliteit van metaforen, maar ook aan hun vorm. Bij nieuwe metaforen wordt de vergelijking tussen domeinen wel gerealiseerd, terwijl dit bij conventionele metaforen, die inmiddels vaker gebruikt zijn, niet meer nodig is. Hun betekenis is al gecategoriseerd. Daarnaast worden metaforen in de vorm van een simile (*A is als B*) als een vergelijking verwerkt, terwijl traditionele metaforen (*A is B*) eerder via categorisatie werken. In het eerste geval nodigt de taal uit tot het maken van een vergelijking, terwijl dat in het tweede geval niet het geval is. Gezien het feit dat in authentiek taalgebruik verschillende metafoorvormen worden gevonden, is het interessant te constateren dat de manier van metafoorverwerking afhangt van talige vorm en conceptuele conventionaliteit.

In steeds meer discours-studies wordt de connectie gemaakt tussen formele karakteristieken van metaforisch taalgebruik en hypothesen over metafoorverwerking. Daarbij worden relatief nieuwe termen geïntroduceerd zoals ‘deliberate’ of ‘opzettelijke’ metaforen (Cameron 2003; Semino 2008; Steen 2008, 2011) en ‘waking’ of ‘wakende’ metaforen (Müller 2008). Steen (2008, 2011) stelt dat de connectie tussen vorm en verwerking afhangt van de manier waarop een metafoor wordt gecommuniceerd, namelijk opzettelijk als een vergelijking tussen twee domeinen (typisch directe metaforen) of onopzettelijk (typisch indirect metaforen). Naast het bestuderen van metaforen in termen van formele eigenschappen en de mogelijk resulterende cognitieve representaties, dient symbolische metafooranalyse daarom ook aandacht te besteden aan de communicatieve eigenschappen van een metaforische uitdrukking in context. Zo kunnen resultaten van taalkundig onderzoek worden verbonden met psycholinguïstisch onderzoek om te komen tot hypothesen over metafoorverwerking in de context van dagelijks taalgebruik.

Het onderscheid tussen de drie dimensies waarop metaforen kunnen worden geanalyseerd biedt een praktische structuur voor de analyses in dit proefschrift. Ten eerste richt de MIPVU methode zich nadrukkelijk op de identificatie van talige metaforen, wat betekent dat de methode metafoorgerelateerde woorden verzamelt zonder te speculeren over onderliggende conceptuele structuren. De corpuslinguïstische analyse in Hoofdstuk 5 rapporteert daarom bevindingen op een talig niveau. Metaforen in conversaties worden vanuit een conceptueel perspectief bekeken in Hoofdstuk 6, waarin een semantisch annotatie systeem, Wmatrix, de metaforen toekent aan conceptuele domeinen. Dit systeem maakt het mogelijk om semantische patronen binnen de dataset te vinden en biedt een manier om conceptuele structuren af te leiden uit authentieke metaforische uitdrukkingen. Metaforen worden vanuit het perspectief van communicatie bekeken door aandacht te besteden aan de communicatieve kenmerken van metaforen die lijken te duiden op meer opzettelijk gebruik van metaforen als een vergelijking tussen twee domeinen. Dit komt voornamelijk aan de orde in de analyse van verschillende metafoortypen in Hoofdstuk 5, waar directe metaforen worden besproken. Het is nadrukkelijk zo dat op geen van de

drie dimensies uitspraken worden gedaan over het daadwerkelijk verwerken van metaforen. Metafoorverwerking komt aan bod in het experiment in Hoofdstuk 7.

Ontwikkelingen binnen metafooronderzoek hebben geleid tot verschillende disciplines die metaforiek op verschillende dimensies bestuderen (zie Steen 2007, 2011). Dit ging samen met een toenemend besef dat deze dimensies en disciplines eerst moeten worden onderscheiden alvorens inzichten kunnen worden uitgewisseld om multidisciplinaire kaders te bouwen. In de praktijk helpt dit duidelijke onderscheid de mogelijke resultaten en tekortkomingen van een studie beter te bepalen; zo ook in deze studie. Het driedimensionale model biedt een transparant kader om metaforen in conversaties te bestuderen vanuit een lexico-grammaticaal, conceptueel en retorisch perspectief.

Talige kenmerken van metaforen in conversaties

Bij de kwantitatieve vergelijking van metaforen in conversaties, fictie, nieuwsteksten en academische teksten stond één vraag centraal, namelijk: Welke talige vormen van metaforen (in termen van woordklasse en metafoortype) worden in welke taalgebruikssituaties en voor welke doeleinden toegepast en zijn daadwerkelijk typerend voor een specifiek register, in dit geval conversaties? De vergelijking leverde zowel algemene patronen van metafoorgebruik als registerspecifieke patronen op. Bibers (1988) registerdimensies hielpen om deze patronen te interpreteren en om de functie van verschillende metafoortypen te duiden. Daarnaast werd gekeken hoe het metaforische gebruik van specifieke woordklassen zich verhield tot de lexico-grammaticale patronen van elk register. Op deze manier voegt het proefschrift metafoorgerelateerde taal toe aan de lijst van talige elementen die Biber (1988, 1989) en zijn medeonderzoekers (Biber & Conrad 2001; Biber et al. 1999) hebben gebruikt om registervariatie te typeren.

De kwantitatieve analyse in Hoofdstuk 5 laat zien dat 13.7% van alle lexicale eenheden in het gehele corpus metafoorgerelateerd zijn. De meeste metaforen (95.5%) zijn indirect en duidelijk metafoor-gerelateerd. Conversaties bevatten de minste metaforen met in totaal 7.7% (6.8% duidelijk metafoor-gerelateerd, 0.9% potentieel metafoor gerelateerd). Dat geldt ook voor de verschillende metafoortypen: vergeleken met de geschreven registers bevat conversatie het kleinste aantal indirecte metaforen, directe metaforen, impliciete metaforen en Mflags.

In termen van Bibers (1988) registerdimensies lijkt metaforiek eerder typerend voor informatieve ('informational') dan voor betrokken ('involved') registers. Het relatief lage gebruik van metaforen in conversaties past bij de gesitueerde inhoud van conversaties waarbij vooral de onmiddellijke context in taal wordt gebruikt. Dit is nog sterker het geval bij het type conversaties dat is gebruikt in dit corpusonderzoek, waarbij taal wordt gebruikt 'in actie' in plaats van voor discussies over abstracte onderwerpen (zie ook Cameron 2007a). De invloed van onderwerpen op metafoorgebruik komt ook naar voren in de verschillende

teksten binnen het conversatiecorpus. Metafoorgebruik varieert tussen de 2.9% en 10.1% en lijkt te worden beïnvloed door het feit dat sommige teksten zich meer richten op actie, terwijl andere meer betrokken interactie vertonen.

Het beeld wordt complexer wanneer de rol van woordklassen wordt betrokken bij de analyse. Binnen ieder register worden metaforen vaak geformuleerd als werkwoorden en voorzetsels. Sommige woordklassen zijn echter typisch metaforisch in afzonderlijke registers. Metaforisch gebruik van determinatoren ('determiners') is kenmerkend voor conversaties. Gesprekspartners reageren constant op wat eerder gezegd is en becommentariëren de onmiddellijke context, zowel in ruimte (wat dichtbij is) als tijd (wat net gebeurd is). Het metaforische gebruik van aanwijzend voornaamwoorden, zoals *that* (dat), laat sprekers eerdere uitspraken in één woord samenvatten als een 'tastbaar' onderwerp om vervolgens gedachten en gevoelens over dit onderwerp te kunnen uiten (e.g. '*That's terrible!*', 'Dat is verschrikkelijk').

Het metaforische gebruik van de overige woordklassen is meer kenmerkend voor de andere registers dan voor conversaties. Daarnaast komen veel metafoorerelateerde woorden in conversaties ook voor in de geschreven registers en zijn op zichzelf dus niet per se typerend. Iedere metafoer wordt simpelweg toegepast binnen het informatieve, vertellende of betrokken karakter van het betreffende register. Zo worden bijvoeglijk naamwoorden in conversaties bijvoorbeeld metaforisch gebruikt voor onbeleeft, informele en evaluerende uitdrukkingen die kenmerkend zijn voor spreektaal (e.g. '*Bloody hell*', '*Fine*, thank you' en '*Fair enough*'). Metaforische voorzetsels worden in conversaties over het algemeen gebruikt om tijd en manier van doen aan te duiden ('*on Wednesday*' en '*in a big way*'), terwijl ze in argumenterende nieuws en academische teksten worden gebruikt om onderwerpen te introduceren (e.g. '*In discussing the boundaries of murder...*'). In conversaties wordt verder vooral gebruik gemaakt van eenvoudige metaforische werkwoorden (zoals gedelexicaliseerde werkwoorden als *have*, *make*, *take* en *give*), terwijl in academische teksten daarnaast ook specifiekere metaforische werkwoorden voorkomen. Dit zijn slechts een paar voorbeelden van de specifieke duiding van metafoorgebruik in Hoofdstuk 5.

De analyse van metafoorerelateerde woorden per woordklasse leverde nog twee patronen op die kenmerkend zijn voor metafoorgebruik in conversaties. Allereerst lieten de type/token-ratios (die het aantal verschillende lemma's deelt door het aantal voorkomende lemma's) zien dat conversatie de minste variatie in metafoorgebruik vertoont, terwijl fictie de meeste variatie laat zien. Dit komt overeen met de verschillen in variatie tussen conversatie en meer informerende of beschrijvende teksten geobserveerd door Biber et al. (1999). Daarnaast worden lexicale eenheden die metaforisch gebruikt worden in conversaties (en tot op zekere hoogte ook in fictie) zowel in hun metaforische als niet-metaforische betekenis gebruikt, terwijl deze in academische en nieuwsteksten voornamelijk in hun metaforische betekenis voorkomen. Met andere woorden, metafoorerelateerde woorden worden in conversaties ook vaak niet-metaforisch

gebruikt. Dit lijkt te komen door de gesitueerde of concrete context van conversaties waarin simpelweg vaker een beroep wordt gedaan op de letterlijke betekenis van woorden doordat gesprekspartners commentaar leveren op of een beschrijving geven van hun directe, concrete omgeving. Het betekent echter ook dat metaforisch en niet-metaforisch gebruik van een woord elkaar vaak afwisselen waardoor de grens tussen abstract en concreet vervaagd, een fenomeen dat Cameron beschrijft als “de grensgebieden tussen metaforiek, metonymie, en letterlijke betekenis (2010: 351, *mijn vertaling*).

Op het gebied van metafoortypen laat de talige analyse zien dat conversatie, naast indirecte metaforen, ook het laagste percentage impliciete en directe metaforen scoort. Impliciete metaforen volgen eenzelfde patroon als indirecte metaforen: ze komen het vaakst voor in academische teksten, gevolgd door nieuwsteksten en fictieteksten, en tot slot conversatie. Directe metaforen volgen een ander patroon en zijn kenmerkend voor nieuws en fictieteksten. Over het algemeen worden ze in alle registers vaak gesignaleerd door Mflags. De directe metaforen in conversaties zijn meestal kort, erg conventioneel en worden gesignaleerd door *like*. In de geschreven registers, daarentegen, zijn directe metaforen langer, minder conventioneel, en wordt gebruikt gemaakt van verschillende signaalwoorden. Ze lijken ook te worden toegepast voor meer retorische doeleinden, zoals om een onderwerp uit te leggen (academische en nieuwsteksten), maar ook om te overtuigen via humor (nieuwsteksten) of om sprekende beschrijvingen te geven (fictie). Directe metaforen en similes lijken daarom kenmerkend voor meer overtuigende of verhalende teksten, waarin schrijvers hun lezers vanwege verschillende retorische redenen uitnodigen een vergelijking te maken.

Binnen het raamwerk van dit proefschrift is het verschil tussen gesignaleerde en niet-gesignaleerde metaforen gerelateerd aan de potentiële opzet waarmee metaforen worden gecommuniceerd (metaforiek in communicatie) en mogelijk ook worden verwerkt. Uitgaande van de relatieve afwezigheid van gesignaleerde directe metaforen in spontane conversaties, lijkt het in dit register meestal te gaan om onopzettelijk gebruikte conventionele uitdrukkingen die toegepast worden zonder per se de aandacht te vestigen op de vergelijking tussen domeinen. Het lijkt daarom minder waarschijnlijk dat metaforen in spontane conversaties ook daadwerkelijk worden verwerkt als een vergelijking. Natuurlijk is deze hypothese alleen gebaseerd op talige analyse en is het niet ondenkbaar dat elementen als intonatie en gebaren dit perspectief kunnen veranderen. Dit is echter moeilijk te bepalen op basis van de gebruikte transcripten. Daarnaast zou de daadwerkelijke verwerking van metaforen verder moeten worden onderzocht in experimenteel onderzoek.

De vergelijking van metaforen tussen verschillende registers biedt een nieuwe manier om de functie en het gebruik van metaforen te analyseren en zet eerdere resultaten in een breder perspectief. Het laat duidelijk zien dat metaforen (zowel direct, indirect als impliciet gebruikt) het minst vaak gebruikt worden in conversaties. Ook zijn de metaforen in de conversaties weinig uniek, erg

conventioneel en lijken ze relatief ‘onopzettelijk’. Dit hangt waarschijnlijk samen met het concrete, gesitueerde, on-line karakter van conversaties ‘in actie’. Het resultaat suggereert dat we in ons dagelijkse taalgebruik liever schrijven dan spreken in metaforen.

Conversatie en multimodaliteit: het effect van intonatie op het begrijpen en interpreteren van metaforen

Binnen het onderzoeksprogramma ‘Metaforiek in dagelijks taalgebruik’ vormt conversatie het enige gesproken register. Het corpusmateriaal bestaat uit transcripten waarin paralinguïstische elementen zoals gebaren en intonatie zijn weggelaten. Als gevolg biedt dit proefschrift een kwantitatieve beschrijving van metaforiek in de *talige* elementen van conversaties. De niet-talige elementen moesten buiten beschouwing worden gelaten. Gezien het toenemend inzicht in de interactie tussen metafoor en gebaren (e.g. Cienki, Muller 2008) is het niet ondenkbaar dat het beeld van metaforiek in conversatie hierdoor niet volledig is. In Hoofdstuk 1 wordt beschreven hoe verschillende experimenten het effect van conventionaliteit, vorm, geschiktheid (zie Bowdle & Gentner 2005; Glucksberg 2003), co-text (Ortony et al. 1978) en kenmerken van individuele taalgebruikers (e.g. zoals expertise; Steen 1994) hebben getoetst. Om de multimodaliteit van conversaties te benadrukken, onderzoekt Hoofdstuk 7 het effect van intonatie op metafoorbegrip en –interpretatie.

Het experiment combineert effecten van conventionaliteit op metafoorverwerking (Career of Metaphor Theory, Bowdle & Gentner 2005) met de mogelijkheid om via intonatie begrip en interpretatie te sturen (Nygaard and Lundurs 2002). Bekende, semi-bekende en onbekende vergelijkingen (similes) werden uitgesproken met verschillende soorten intonatie om te toetsen wat het effect is van intonatie op metafoorverwerking. De similes werden uitgesproken met een congruente, incongruente of neutrale intonatie ten opzichte van de inhoud van de vergelijking (positief, negatief of neutraal) en reactietijden werden gemeten om te bepalen hoe snel de metaforen werden begrepen. Het effect van intonatie op metafoorinterpretatie werd gemeten door de luisteraars de betekenis van de metaforen te laten parafraseren en vervolgens de semantische connotatie van deze parafrases te bepalen.

De resultaten suggereren dat intonatie een subtiele invloed heeft op de snelheid waarmee similes begrepen worden en daarom direct lijkt te worden geïnterpreteerd tijdens metafoorverwerking. Dit is vooral het geval bij negatieve intonatie en kan wellicht worden verklaard door de zogenaamde ‘negativity bias’ (Baumeister et al. 2001), oftewel een ‘voorkeur voor negativiteit’, die stelt dat mensen over het algemeen eerder worden aangetrokken door negatieve dan positieve informatie. Niet alleen talige vorm heeft dus invloed op metafoorverwerking, maar ook paralinguïstische kenmerken.

Eindconclusie en suggesties voor verder onderzoek

Dit proefschrift levert een unieke bijdrage aan de beschrijving van metaforen in conversaties door metafooranalyse te baseren op een kwantitatieve, corpus-linguïstische vergelijking van metafoorgebruik tussen verschillende registers. Daarbij zijn metaforen geïdentificeerd via een betrouwbare methode en is metafoorgebruik beschreven op drie verschillende dimensies, namelijk vanuit een talig, conceptueel en communicatief perspectief. Het resultaat is een gedetailleerde beschrijving van een registerprofiel voor metafoorgebruik in conversatie. De kwantitatieve talige analyses laten zien dat zowel indirecte (het meest voorkomende metafoortype), impliciete en directe metaforen het minst gebruikt worden in conversaties. Typerend voor conversaties zijn metaforische ‘determinatoren’ (determiners) en aanwijzende voornaamwoorden, zoals *dit* en *dat*, waarmee gesprekspartners voornamelijk reageren op elkaars uitingen en eerdere delen van het gesprek kunnen samenvatten. Over het algemeen zijn metaforen in conversaties weinig uniek, erg conventioneel en is het metafoorgebruik weinig variërend. Metaforische woorden worden vaak zowel in hun niet-metaforische als metaforische betekenis gebruikt en lijken niet vaak ‘opzettelijk’ als metafoor te worden toegepast. Met andere woorden, in spontane conversaties wordt metaforiek weinig als metafoor in communicatie gebruikt. Dit profiel wordt onderschreven door de analyses die zijn uitgevoerd vanuit conceptueel perspectief met Wmatrix. Toekomstig onderzoek moet uitwijzen of dezelfde conclusies ook kunnen worden getrokken voor andere typen conversaties, zoals werkoverleggen of interviews. Resultaten uit het huidige corpus suggereren immers dat het onderwerp van conversatie een effect heeft op de hoeveelheid metaforen die worden gebruikt.

De analyses omvatten alleen talige elementen binnen de conversaties. Een experimenteel onderzoek naar de invloed van intonatie op metafoorverwerking was bedoeld om de multimodaliteit van conversaties te benadrukken. Het laat zien dat intonatie een subtiele invloed heeft op de verwerking van metaforen. Dit is vooral te zien bij intonatie met een negatieve toon. Naast talige vorm kunnen niet-talige elementen dus ook beïnvloeden hoe een metafoor wordt begrepen. Gezien de toenemende inzichten in het gebruik van metaforen in niet-talige uitdrukkingsvormen, zoals gebaren (e.g. Müller & Cienki 2009) is het niet ondenkbaar dat dit onderzoek geen volledig beeld geeft van alle metaforen in conversaties. Daarnaast lijkt de huidige dataset ook niet veel opzettelijk gebruikte metaforen (metaforen in communicatie) te bevatten, maar ook dat beeld zou door de aanvulling van paralinguïstische elementen kunnen veranderen. De ideale beschrijving van alle metaforiek in conversaties omvat daarom ook metaforische gebaren, of gebaren die samen met talige elementen een metafoor creëren. Eenzelfde motivatie kan worden gegeven voor intonatie, waarvoor onderzoek naar metaforiek nog in de kinderschoenen staat (e.g. Johanssen Falck et al. 2010). Methodes voor de identificatie van (metaforische) gebaren worden momenteel ontwikkeld (zoals binnen het *Togog* project van Müller, maar ook Cienki 2010).

Tot besluit hoopt dit proefschrift te inspireren tot andere corpus-gebaseerde vergelijkingen van metaforiek in verschillende registers die nieuwe inzichten toevoegen aan het bestaande beeld van de vormen en functies van metaforen in dagelijkse conversaties. Op het gebied van gesproken taal verdient de studie naar andere conversatietypen en gesproken registers de aandacht om te komen tot een volledige beschrijving van metaforen in conversatie. Op het gebied van conversatie hebben metafooronderzoekers nog een wereld te winnen.